

ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ

Ірина Теслюк,

старший лаборант кафедри кримінального
права та кримінології

Одеського державного університету
внутрішніх справ

УДК 243.98

Рекомендації щодо тактики застосування методу криміналістичного прогнозування під час допиту

Допит є найпоширенішою та найважливішою слідчою (розшуковою) дією в кримінальному судочинстві, що має на меті отримання відомостей та інформації щодо суті кримінального провадження. Необхідність допиту свідка, потерпілого, обвинуваченого виникає завжди і часто супроводжується пасивною протидією допитуваного, що тягне за собою напруженість взаємодії.

Ми вважаємо, що допит є багатоаспектним, адже включає в себе організаційні, процесуальні, криміналістичні, кримінологічні, тактичні, психологічні, етичні характеристики. Тому слідчому необхідно не тільки знати але й уміло застосувати норми законодавства, життєвий досвід, психологічні особливості та творчий підхід. Знання правових, психологічних та криміналістичних характеристик, особливостей підготовки та

тактики проведення допиту, відповідних методів впливу та уміння їх застосовувати, є, на нашу думку, запорукою успішного прогнозування та подальшого розслідування кримінального провадження. На жаль, слідчий при проведенні допиту, попри професійну майстерність не завжди уміло застосовує цей метод, що тягне за собою безліч нез'ясованих питань та даремну трату часу, сил та ресурсів.

Допит як слідча (розшукова) дія, має такі особливості, а саме він: є засобом перевірки та уточнення отриманих раніше свідчень; може виступати як самостійна процесуальна дія; є обов'язковим при проведенні інших слідчих (розшукових) дій та/або передує їх проведенню; може входити як незамінна процесуальна частина іншої слідчої (розшукової) дії (в комплексі).

Процесуальний порядок допиту регламентується чинним Кримінально-процесуальним кодексом, а саме Глава 20 (ст. ст. 224-226), де визначається поняття допиту, умови та особливості проведення допиту малолітньої та неповнолітньої особи. Під час допиту суб'єкти досудового розслідування використовують цілий арсенал тактичних та психологічних методів, серед яких провідне місце посідає метод криміналістичного прогнозування. Як й кожен метод, метод криміналістичного прогнозування має суб'єкт та об'єкт.

Питання криміналістичного прогнозування торкалися такі науковці як О. М. Цільмак [1, с. 178-184], Г. А. Зорін [2], А. Ю. Дементьев [3], та ін.

У криміналістичній літературі приділялася досить належна увага криміналістичному прогнозуванню. Але питання щодо тактики застосування методу криміналістичного прогнозування у слідчій (розшуковій діяльності), зокрема під час допиту розкрито не повно. Тому це і буде метою та завданням нашої статті.

Ми вважаємо, що криміналістичне прогнозування є тим допоміжним методом, за допомогою якого слідчий припускає імовірність настання тих чи інших подій і явищ. Для досягнення поставленої мети, прогнозуючи при допиті, слідчий визначає кого саме необхідно допитати та які питання слід ставити.

Отже, суб'єктами криміналістичного прогнозування під час допиту можуть бути: слідчий, прокурор, суддя, тобто ті особи, які безпосередньо проводять допит.

Об'єктами криміналістичного прогнозування під час допиту є: криміналістична ситуація, яка склалась на даний момент; поведінка слідчого; особа допитуваного; форма поведінки допитуваного; тактичні методи, прийоми, способи та заходи, які застосовуються при допиті; реакція допитуваного на застосовані суб'єктом тактичні методи, прийоми, способи та заходи; рішення, які приймаються в

ході допиту; доказова інформація; інформація, отримана в ході допиту тощо.

Допит, як і будь-яка інша процесуальна слідча (розшукова) дія, складається з послідовних етапів (алгоритму дій), на кожному з яких застосовується метод криміналістичного прогнозування. Так, допит має таку структуру:

1. підготовчий етап:

1.1. попереднє вивчення обставин злочину та матеріалів кримінального провадження;

1.2. визначення цілей та задач допиту;

1.3. аналіз та вивчення отриманої інформації та прогнозування змісту її використання;

1.4. встановлення типології особи допитуваного та прогнозування її поведінки;

1.5. прогнозування імовірних ситуацій, які можуть виникнути під час допиту та визначення основних способів, методів та прийомів впливу;

2. подальший етап – власне процес допиту та фіксація ходу та результатів допиту;

3. заключний етап – аналіз (осмислення) результатів допиту.

Розглянемо особливості застосування методу криміналістичного прогнозування на кожному етапі допиту.

Так, підготовчий етап є основоположним та відіграє важливу роль при самому допиті. Інформаційну основу для прогнозування на даному етапі складають матеріали кримінального провадження, інформація, що вже зібрана в ході оперативно-розшукових заходів (оперативні джерела), а також архівні матеріали кримінального провадження (у тому випадку, коли мають відношення до особи допитуваного або є предметом допиту).

При попередньому вивченні обставин злочину та матеріалів кримінального провадження, слідчий, застосовуючи метод криміналістичного прогнозування, прогнозує імовірну:

- загальну криміналістичну картину;

- тактику спілкування з особою, яка підлягає допиту;
- власну поведінку при допиті;
- позицію допитуваного (бажання сприяти слідству чи навпаки);
- реакцію допитуваного на запитання;
- форму отримання інформації;
- місце та час проведення допиту.

На основі вивченої інформації та прогнозування імовірних подій, слідчий визначає цілі та задачі допиту, а саме отримання повної, достовірної інформації про обставини, що мають значення для кримінального провадження.

Ефективність прогнозування в значній мірі залежить і від того, наскільки ретельно слідчий вивчив особистість допитуваного. Через прогнозування змісту отриманої інформації, слідчий може побудувати модель допитуваного та в подальшому спрогнозувати його поведінку. Тому слідчому необхідно отримати інформацію про спосіб життя допитуваного, його освіту, професію, уподобання, психологічні властивості та якості, світогляд, мотив, інтереси, уподобання, життєві цінності і принципи, пріоритети, позитивні і негативні якості, сильні і слабкі сторони характеру та ін.

З метою отримання від допитуваного повної та достовірної інформації, при попередньому вивченні особи, слідчий отримує таку інформацію, яка може бути використана при виборі найбільш ефективних в певному випадку тактичних прийомів управління допитом та найбільш ефективних способів впливу на допитуваного.

Так, для планування власної форми поведінки слідчий, вивчаючи тип характеру допитуваного, визначає до яких типів співрозмовників об'єкт належить, тобто чи він є:

- нетерплячим або байдужим;
- спокійним або роздратованим;
- доброзичливим або непривітливим
- балакучим або мовчазним;
- схильним до перебільшення або замовчування;

- уважним слухачем або тим хто не вміє слухати;
- емоційно стійким або збудливим тощо.

Через вивчення особистості допитуваного, у тому числі його звичок та розумового рівня, слідчий прогнозує й свою власну поведінку та визначає:

- як вести себе спокійно чи суворо;
- чи слід спростовувати твердження, відхиляючи непотрібне (те, що не стосується предмету допиту);
- чи варто підбадьорювати особу;
- як саме необхідно прислухатися до його думок;
- чи варто своєчасно та тактовно зупиняти особу;
- чи демонструвати прояв інтересу до розмови;
- чи доречно ставити складні запитання тощо.

Слід зазначити, що прогнозування завжди передуює діяльності по плануванню, яке є необхідною умовою високої якості допиту. Сутність складання плану при підготовці до допиту полягає в тому, що доказовий матеріал систематизується та обирається тактика допиту. В момент складання плану, слідчий прогнозує, зосереджуючи увагу на повноту, точність формулювання та послідовність запитань, що необхідно з'ясувати, а також порядок пред'явлення речових доказів. На цьому етапі слідчий визначає, чи план буде коротким (простим) чи розгорнутим (складним, зі схемами), у якій послідовності будуть ставитися запитання.

Так, при складанні плану, слідчий, застосовуючи метод криміналістичного прогнозування :

- обирає тактику власної поведінки;
- осмислює позицію допитуваного;
- визначає хід допиту;
- визначає перелік запитань та їх послідовність;
- виділяє ключові слова, запитання, основні речення;

- передбачає настання імовірних наслідків;

- звертає увагу на дрібниці, які можуть вплинути на перебіг допиту та його результат;

- вирішує питання щодо залучення інших осіб (психіатр, педіатр, батьки).

Слід зазначити, що важливо спрогнозувати імовірність настання певних критичних ситуацій для того, аби психологічно вплинути на них. Таким чином, обирається певний прийом психологічного впливу, при якому враховується: властивості об'єкта впливу; канал психологічного впливу; перелік методів психологічного впливу.

Так, наприклад, при імовірності виникнення конфліктної (напруженої) ситуації чи протидії, слідчий прогнозує імовірні мотиви об'єкта допиту, тобто можливу наявність у нього:

- побоювання покарання;
- бажання приховати співучасників злочину через їх помсту;
- недовіра до слідчого, особиста антипатія;
- бажання створити труднощі в провадженні.

У разі виникнення спокійної, сприятливої ситуації, слідчий припускає, що можливо допитуваний:

- жалкує про вчинений злочин (якщо це обвинувачений);
- бажає сприяти розслідуванню;
- має довіру до слідчого;
- має наміри розповісти про всіх співучасників.

При визначенні послідовності та порядку виклику на допит, слідчий також застосовує метод прогнозування, задля:

- уникнення попереднього спілкування чи зговору між особами;
- ефективності проведення допиту;
- проведення допиту, який слід провести в першу чергу (негайно);
- запобігання того, що особа передумає давати правдиві свідчення.

Отже, в загальному, на підготовчому етапі, слідчий, застосовуючи

метод криміналістичного прогнозування, передбачає:

а) власні дії та поведінку, а саме:
– імовірну форму та стиль поведінки;

– які буде застосовувати тактичні та психологічні методи, прийоми, засоби та способи під час допиту;

– імовірну тактику дій при протистоянні допитуваного;

– імовірні власні емоційні реакції та способи їх стримування;

б) можливі дії особи допитуваного:

– імовірну реакцію допитуваного на поставлене запитання;

– імовірну реакцію на пред'явлення доказів;

– імовірне бажання допитуваного сприяти слідству;

– імовірне небажання відповідати на запитання (через неправду або приховування інформації);

– імовірну агресію з боку особи допитуваного;

в) передбачає імовірну динаміку і форму поведінки об'єкта допиту, а саме його можливі дії на:

– певну форму поведінки слідчого;

– реакцію раптового запитання;

– певні методи психологічного впливу;

г) можливі шляхи протидії зі сторони об'єкта допиту.

Таким чином, для того, аби не упустити прогнозну інформацію, з метою аналізу фактичних даних, слідчий ретельно вивчає матеріали кримінального провадження та інформацію, яка має відношення до предмета допиту.

Для слідчого важливим є поетапне детальне прогнозування майбутнього спілкування через те, що отримана інформація відносно осіб, предметів та явищ постійно змінюється та оновлюється і слідчому важко спрогнозувати кінцевий результат. Специфічність прогнозування на даному етапі має два боки, один з яких спрямований на вивчення динаміки розвитку подій минулого, а інший спрямований на передбачення подій майбутнього.

На підготовчому етапі метод криміналістичного прогнозування носить суто імовірнісний характер (можливо/неможливо).

Подальший етап допиту. В ході допиту об'єкта досудового розслідування слідчий встановлює психологічний контакт та обирає тактику для кожної особи індивідуально. Від того, наскільки ефективно буде встановлено контакт та обрана відповідна тактика допиту, залежить і правдивість та повнота отриманої інформації. Дана інформація буде використана при прогнозуванні, що в кінцевому результаті принесе успіх у розкритті злочину. Під час допиту метод криміналістичного прогнозування носить діагностувально-передбачувальний характер. Головною метою застосування методу криміналістичного прогнозування під час допиту є діагностування стилю та форми поведінки допитуваного, його реакції задля передбачення найбільш ефективніших тактичних дій.

В залежності від того, хто підглядає допиту (свідок, потерпілий, обвинувачений, підозрюваний, а також малолітній, неповнолітній чи експерт), залежить і хід підготовки та проведення власне допиту. Тому, для того, аби не упустити важливої інформації, слід обирати тактику допиту індивідуально, відповідно і побудова прогнозних даних буде різною.

В загальному, на даному етапі проведення допиту, застосовуючи метод прогнозування, слідчий передбачає:

- імовірні наслідки власної лінії поведінки;
- імовірну позицію об'єкта допиту;
- імовірну реакцію об'єкта допиту на способи налагодження контакту;
- імовірну поведінку об'єкта допиту при пред'явленні доказів;
- імовірну реакцію на засоби психологічного впливу;
- імовірну протидію через упертість, негативізм, неможливість контролювати свої дії.

Безпосередньо, на початку допиту слідчий застосовує метод криміналістичного прогнозування для обрання тактики подальших власних дій. Для цього слідчий діагностує по:

- зовнішньому вигляді допитуваного;
- настрою та виразу обличчя;
- тому, яку позицію зайняв (в якій стороні столу сидить та яким чином склав руки, ноги та ін.);
- тому, як привітався.

Так як зазвичай на початку допиту слідчий пропонує об'єкта допиту розповісти все, що йому відомо, то в залежності від реакції, застосовується метод криміналістичного прогнозування відносно імовірності своїх дій та поведінки допитуваного. Якщо допитуваний розповідає все спокійно, врівноважено, то можливо говорить правду; у випадку, коли особа допитується вдруге і на попередньому допиті давала неправдиві свідчення, то слідчий прогнозує про імовірність повторних неправдивих показань.

В залежності від ситуації яка склалася, в ході допиту, слідчий прогнозує та вирішує які запитання необхідно ставити та в якій черговості, тобто може змінювати порядок запитань з плану допиту. Зазвичай, як відомо, спочатку ставляться основні питання, а потім додаткові. Але якщо особа відповідає на запитання в загальному, без конкретики то виникає імовірність ставлення уточнюючих (конкретизуючих) запитань. У випадку, коли слідчий отримав відповіді не в повному обсязі, то ставляться додаткові або деталізуючі запитання.

В процесі заключного етапу допиту слідчий застосовує метод криміналістичного прогнозування задля визначення необхідності проведення:

- додаткового або повторного допиту;
- очної ставки;
- подвійного допиту;
- допиту інших осіб або осіб, які раніше не були відомі слідству;

- інших слідчих (розшукових) дій.

Таким чином, підводячи підсумок, хотілося би зазначити, що увесь процес допиту пронизаний методом прогнозування. Для слідчого є дуже важливим спрогнозувати подальші дії, аби уникнути непорозумінь, конфліктних ситуацій, а головне – отримати позитивний результат. Під час допиту даний метод відіграє по-

переджувальну, діагностичну, прогностичну роль. Він спрямований на те, щоб як можна ефективніше передбачити хід подій та форму й стиль поведінки допитуваного задля обирання найбільш результативних тактичних та психологічних методів, прийомів, засобів та способів допиту.

Список використаних джерел

1. Цільмак О. М. Загальнотеоретичні положення криміналістичного прогнозування. [Електронний ресурс] / О. М. Цільмак // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2013. – № 4. – С. 178–184. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vznu_Jur_2013_4_33.pdf
2. Зорин Г. А. Криминалистическая методология: научно-популярное издание / Г. А. Зорин. – Минск: Амалфея, 2000. – 608 с.
3. Дементьев А. Ю. Криминалистическое прогнозирование в процессе собирания и фиксации доказательств по уголовному делу: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / А. Ю. Дементьев. – Екатеринбург, 2003. – 22 с.

Теслюк І. О. Рекомендації щодо тактики застосування методу криміналістичного прогнозування під час допиту

У статті автор акцентує увагу на важливості застосування методу криміналістичного прогнозування під час допиту. Зазначає, що даний метод слідчий застосовує на кожному етапі (підготовчому, подальшому та заключному) слідчої (розшукової) дії. На основі вивченої інформації та прогнозування імовірних подій, слідчий визначає цілі та задачі допиту, а саме отримання повної, достовірної інформації про обставини, що мають значення для кримінального провадження.

Ключові слова: допит, криміналістичне прогнозування, криміналістичний метод, слідчий, тактика, етап, допитуваний.

Теслюк І. А. Рекомендации по тактике применения метода криминалистического прогнозирования во время допроса

В статье автор акцентирует внимание на важности применения метода криминалистического прогнозирования во время допроса. Отмечает, что данный метод следователь применяет на каждом этапе (подготовительном, дальнейшем и заключительном) следственного (розыскного) действия. На основе изученной информации и прогнозирования возможных событий, следователь определяет цели и задачи допроса, а именно получение полной, достоверной информации об обстоятельствах, имеющих значение для уголовного производства.

Ключевые слова: допрос, криминалистическое прогнозирование, криминалистический метод, следователь, тактика, этап, допрашиваемый.

Teslyuk I. Recommendations for forensic tactics of the method of forecasting during interrogation

In this article, the author emphasizes the importance of the criminological forecasting method during interrogation. This method is noted to be used at each stage (preparative, successive and decisive) of investigative (detective) action. On the learnt intelligence and forecasting of presumptive events basis, the investigator determines goals and problems of interrogation, viz. obtaining complete and accurate information about the relevant to the criminal proceedings circumstances.

Key words: interrogation, criminological forecasting, criminological method, investigator, tactics, stage, interrogated person.